

# БҮРЯТ УЛС

Бүгэдэ арадай сонин

1998  
ИЮНИЙН  
23

Зунай эхин  
улаагшан могой  
харын  
29  
гарагай 3  
ВТОРНИК  
№ 110 (19951)  
Газетын сэн хэлсээтэ

1921 оной  
декабриин  
21-нээ гарага

## ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИЙН ДОЛООН ХОНОГ

Июнийн 27-28. Республикын 75 жэлэй ойдо зорюулагдаһан «Сурхарбаан-98».

Июнийн 27-28. Хотын үдэр.

Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшо В.К.АГАЛОВ

Предприятинуудта реформо бэелүүлгын талаар албанууд хоорондын комисси.

Территориально-үйлэдбэрийн зонууудай талаар координационсо соведэй суглаан.

Сэрэгэй ангиуудай командирнуудтай суглаан.

Улаан-Үдэ шадарай посёлогуудта, Ивалгын аймагта элшэ хүсэ, зайн гал алмалгын талаар зүблөөн.

Правительствын Түрүүлэгшын орлогшонор: А.Н.ЖИЛЬЦОВ

Гүрэнэй «Бурятавтодор» предпрититай хамтын колеги үнгэргэлгэ.

Гүрэнэй налогой инспекциин таһагуудай дарганартай семинар.

Советскэ районоор гүрэнэй налогой инспекциин бэелүүдэг хиналтын хүдэлмэрийн талаар «дүжрэг шэрээгэй» хөөрэдөөн.

Б.Ц.СЕМЁНОВ

Кабанскын районой Хандалын совхоздо реформо бэелүүлгэдэ туһа хүргэлгэ.

Ойн харуулашдай Бүхэроссин IV съезддэ хабаадалга.

Л.П.ТАБАЛАЕВ

«Бурятфермаш» АО-гой хүдөө ажахын техникэ үйлэдбэрилгын, үбэлэй үедэ бэлдэлгын талаар дурадхалнуудые хараха талаар зүблөөн.

Байрын гэрнүүдэй регистр эмхидхэлгын талаар зүблөөн.

Мухар-Шэбэр нууринда больница барилгын талаар зүблөөн.

ЖКХ-гай бухгалтернуудай семинар.

Л.Ч.НИМАЕВА

Аяншалгын болон хүдөө ажахын халбаринуудта мүнгэ номололгын талаар конференци.

Оперо болон баледэй театрай сезоной түгэсхэл.

Июнийн 25. Хүн зоние социальна талаар хамгаалгын министерствын колеги.

Хамнабарин ажахынуудай хүгжэлтын талаар стационарна эмхи зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдэй семинар-зүблөөн.

2-3-дахи нюурнууд:

## Ветеран



Фашис Германиин удамаршад 1939 ондо батапагдаһан хоёр гүрэнэй добтололсохогүй тухай хэлсээгээ эбдэжэ, сонсхонгүй 1941 оной июнийн 22-ой үглөөгүүр манай орондо добтолон ороо лэн. Тиихэдээ хойто зүгһөө урда хилэ хүртээр 5,5 миллион сэрэгшэдтэй арми, 5 мянган самолёт, 4 мянган танк болон бусад олон тоото техникэ хэрэгслэһи байгаа. Эдэиэр 1-2,5 харын түршадэ Совет оройной Эбсэгтэ Хүсэ үгы хэжэ, СССР-эй арад зоние үбдэг дээрэнэ һуулгаха гэхэи юм.

Гитлерэй сэрэгшэддээ гадна союзнигууд болоһон Венгри, Итали, Румыни, Финляндийн бүлэгүүд ехэ дайнда хабаадуулагдаһан байгаа.

Гал дүпөөр соробхиһон энэ дайн аяар 1418 үдэр, хүнгүй болоо бэлэй. Гитлерэй түхирэгшад манай оройной 1710 город, тосхоннуудые, промышленна 32 мянган предприти, 98 мянган колхоз, 1870 совхозуудые, 66 мянган километрэй түмэр замай харгы дүүһан үгы хэжэ хаяһан байгаа. Эды ехэ хандарал, добтолоо, аашыень Эхэ оройнойной эон бэе дээрээ даажэ гарахадэа, хархаганһан Гитлерэй сэрэгшэдые даам даамай бүта сохижо эхилһэн гээшэ. Тиин 1941 оной ноябрь нараһаа манай баатар габьната сэрэгшэд дайсанга Москва шадарһаа намнажа ороо бэлэй. Удаанэ Сталинград, Орловско, Курск шадарай шүһата ехэ дайн байлдаанда Совет оройной сэрэгшэд эрлэхг зоригтойгоор тэмсэжэ гараһан гэжэ мэдэнбди.

Дайнай жэлнүүдтэ Буряад оройной 120 мянганһаа үлүү хүбүүд, басагаднай Эхэ ороноо фашис эзмэгшэддээ хамгаалансаа бэлэй. Тиихэдэ республикын бүхы предприти, колхоз, совхозууд бүхы зоори зоошзэ фронтдо гэхэн уржа доро үдэр, хүнине илгангүй хүдэлжэ гараһан бэлэй.

Шүһата мүүхэй дайнай эхилһээр 53 жэл үнгэрбэ. Манай оройной түүхэдэ энэ үдэр Дурасхаалай болон шаналап гашуудалай үдэр боложо түүхын хууданда үлөө гээшэ. Буряад Республикын 40 гаран мянган хүбүүд, басагад дайнай газарнуудта баатарай үхэлоор унаһан, һураггүйгөөр үгы болоһон гэжэ мэдэнбди. Мүнөөдэрэй байдалаар манай республикада 9880 гаран фронтовигууд, ара газарта хүдэлһэн 94600 гаран ажалай ветеранууд зоологдоно.

Дурасхаалай болон шаналап гашуудалай үдэрые манай залуу усын хүбүүд, басагад хэтэ мүнхэдөө хүндэлэн, доро дохин тэмдэгсэжэ ябаг нэ!

И.ПИЛПЧЕНКО.

Йгүүехэ дайнай инвалид, Буряад Республикын дайнай, ажалай ветерануудай соведэй түрүүлэгшын орлогшо.

Буряад Республикын Президентын тушаалда кандидадуудай хунгуулин жасануудта ороһон мүнгэ зөөри болон Россин Федерациин Сбербанкын Буряадай банкын тоо, баримтануудаар тэдэниие гаргашалга тухай (1998 оной июнийн 15-най байдалаар) МЭДЭЭНҮҮД

№	Буряад Республикын Президентын тушаалда кандидаттай фамили, нэрэ, обог	Мүнгэ зөөри оруулагдаа				Бусаалга (түх.)	Гаргашалга (түх.)
		Бүхыдөө (түх.)	Тэрэ тоодо (түх.)				
		РБ-гэй хунгуулин комиссиһаа	Өөһэ-дыннь мүнгэ зөөри	Юрид. нюур-нуудһаа	Физ. нюур-нуудһаа		
1.	А.Г.Громов	111039	769,23	-	-	10269,77	110772,38
2.	Н.Я.Кондаков	769,23	769,23	-	-	-	714,0
3.	А.С.Коренев	302554,23	769,23	55000	73385	173400	275610,50
4.	И.В.Михалев	69769,23	769,23	1500	64000	3500	54000
5.	Б.Л.Очиров	306820,23	769,23	10083	295968	-	294301,52
6.	Л.В.Потапов	708897	769,23	-	644119,17	46008,60	18000 650026
7.	С.И.Пронин	214046,43	769,23	50000	111177,20	52100	20000 213198,30
8.	В.Б.Саганов	45319,23	769,23	27000	16000	-	44903,32
9.	Ц.Д.Сергеева	107269,23	769,23	83500	-	23000	102872
10.	С.Ц.Улзетуев	70519,23	769,23	59750	-	10000	70474
11.	В.А.Шаповалов	95999,23	769,23	15000	-	80230	87754,71

Ажагалта: Буряад Республикын хунгуулин комиссиин дэргэдэхи хиналтын-ревизионно албан Буряад Республикын Президентын тушаалда кандидадуудай мүнгэ зөөрийн талаар 1998 оной июнийн 15-да үгэһэн тоосоонуудай үнэн зүб байһые шалгалта үнгэргэнэ.

### Захиралтын мурөөр

#### ХОЙТО ЗҮГЭЙ БАРИЛГАШАДТА ТУҢАЛАМЖА

Хойто-Байгалай районой барилгын эмхинүүдые дэмжэхын болон территориальна харгын жасада оруулдаг түлбэринүүдэй талаар үритэлгые туримшуулхын тула республикын Правительство, транспортна хэрэглэмжэ-нүүдэй эзэдэй жэлэй налог 1998 оной июньһээ ноябрь хүртээр нара бүри адли хубяар түлэхые зүбшөөгөө. Мүн «Бурятавтодор» предпрититай хэлсээ баталһан барилгын эмхинүүдтэ Аурсагдагша налог урид түлэнгүй, Техническэ харалга республикын ГАИ-да гарахые зүбшөөгөө.

#### ЗАХААМИН ҮБЭЛДЭ БЭЛДЭНЭ

5500 тонно түлишын мазут болон тэрэниие зөөлгэдэ хэрэгтэй 78 тонно дизелиин түлишэ худалдажа абаха тухай хэлсээ «Бурятнефтепродукт» акционер-нэ бүлгэмтэй баталхые республикын Правительство Захааминай аймагай өөһэдын хүтэлбэридэ дурадхаа. Аймагта үгтэхэ ёһотой трансфертын тоосоогоор «Бурятнефтепродукттай» 3505 мянган түхэригэй найдуулгын хэлсээ республикын Правительствын үмэнһөө Захааминай аймагай хүтэлбэрийн түлөө баталхые Финансын министрствэдэ даалагдаба.

#### ТҮЛИШЫН-ЭЛШЭ ХҮСЭНЭЙ ПРЕДПРИЯТИНУДАЙ САЛИН ХҮЛHЭНДЭ

Республикын түлишын-элшэ хүсэний комплексдо салин хүлһэнэй үри 34 миллион түхэригтэ хүрэнхэй. Ури хүсэлдүүлхын тула «Бикомбанк» АО-е дамжуулан, урьһаламжа абахые «Бурятэнерго» акционернэ бүлгэмдэ зүбшөөгдэбэ.

#### РОССИН АРАДАЙ ТЕЛЕФОН

Улаан-Үдэдэ, республикын районуудта телефонной холбоо хүгжөөлгэдэ нэмэлтэ мүнгэ зөөри олохын тула телефонно

урьһаламжын облигацинуудые «Электро-связь» бүлгэмдэ гаргахые Правительство зууршалаа. Облигацинуудые абагшадта телефонууд ээлжээгүйгөөр табигдаха юм.

#### БАРИЛГА, ЗАҢАБАРИЛГАДА

Улаан-Үдын 15-дахи хургуулийн ээлжээтэ заһабарилгада нөөсэ жасаһаа 16700 түхэригэй туһаламжа үгтэбэ. Ивалгын аймагай Красноярово нууринда Илья абарагшын сүмэ баригые түгэсхэхын тула нөөсэ жасаһаа 15000 түхэриг үгтэбэ. Хорин аймагай түүхын-хизаар ороноо шэнжэлгын музейн хушалта заһабарилгада республиканска бюджедэй «Соёл» гэхэн бүлэгэй мүнгэ номололгын тоосоогоор 15000 түхэриг гаргашалагдаба. Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

# Ветеран

## ГАТАЛХАН ХАРГЫМНАЙ УТА ЮМ

1941 оной юниин 22-ой үглөөнэй 4 сагта эхилхэн Агууехэ гайн манай ороной бүхы зонийе гайхуулаа, сошордоошоншьегээшэ. Юуб гэхэдэ, шунахайрхан фашис эзэмдэгшэд манай орондо гэнтэ гэхэ гү, али нюусаар добтолон ороһон юм. Тиихэдэ бидэнэр 16-17 наһатай, хургуули, техникум, институтуудта нуража ябаа бэлэйбди. Тиихэдээлэрээдүйн

бүхэлэлэгдэ оробошье, эрэлхэг зүрхэтэй байһанай ашаар дайсанай нула газарые олоод, хүнийн туршада бүхэлэлэгһөө гаража ошодог, ёһотойл баатар сэрэгшэд байһанаа харуулжа шададаг байгаа. Угаань 1942 оной август нарада 21-дэхи армиин бүридэлдэ оролсожо, Сталинград хотые фашис эзэмдэгшэдхээ сүлөөлэлсэһэн нампартай.

областьнуудые сүлөөлэлсэжэ гарадгаг хэмди. Тиин 1944 оной октябрьнаа 1945 оной апрель нара болотор манай дивизи Зүүн-Пруссиин, Кенигсберг хото бусадһаа түрүүлэн дайлан абалсажа үрдихэдөө, партиин, Правительствын шан хайрада хүртэлсэһэн. Нютагаймнай хүбүүд Василий Третьяк, Павел Думнов, Леонид Балдынов, Борис Антохинов, Павел Бахлин,



гайн байлдаанда бэээ бэлдэгдэг хэмди.

1942 ондо 18-19 наһатай хүбүүд сэрэгэй албанда татагдажа, Забайкалин пулемётно-миномётно училищига Эрхүүгэй, Шэтын областиин, Буряад ороной хүбүүд нурахаар эльгээгдээ хэмди. Эндээ зургаан нара нураад, офицер зингаатай бидэнэр 277-дохи стрелково дивизиин бүридэлдэ орожо, Калужска областиин баруун заханаа дайнда ороогшо хэмди. Манай дивизиин сэрэгшэд түрүүшын үдэрһөө эрэлхэг зоригтойгоор дайлагдажа гараһан гэшэ.

277-дохи дивизи 1941 оной июль-август харануудта Курска областиин Дмитриев-Льговск хотодо бүридхэгдэһэн байгаа. Дайнай эхилхэн түрүүшын үдэрһөө дивизиин сэрэгшэд булюу хүсэтэй фашистнуудай урдаһаа үхэхөө, айха мэдэнгүй дайлагдажа гарадаг байһыень мүнөө бидэнэр һайн ойлгодог, сэгнэдэгбди. Юуб гэхэдэ, тус дивизиин урдаһаа хүсэ ехэтэй немецүүдэй 2-дохи полевой, 2-дохи танкова бүлэгүүд добтолжо, амарсаяа үзүүлдэггүй хэн. Дайлагдажа ябаха үедөө хэдэн угаа

Сталинград хотые шэн зорштойгоор хамгаалсажа гараһан тус дивизиин сэрэгшэд Москва, мүн Калужска областиин хото, тосхонуудые дайсанһаа хамгаалха байлдаануудта хабаададаг байһан.

Илалта түгэсөөр эхилхэн эдэл үдэрнүүдтэ тус дивизиин бүридэлдэ Забайкалидахи училищи дүүргэһэн бидэнэр ерэнхэн бэлэйбди. Дайн байлдаанда оролсоһон бидэнэр Смоленск, Спас-Деменск, Рославль болон бусад хото городууд, нуурин тосхонуудые фашистнуудай һабарһаа сүлөөлэлсэжэ гараа бэлэйбди. Забайкалиһаа ошоһон нютагаймнай хүбүүд Александр Горячкин, Тимофей Гармаев, Николай Бутуханов, Иван Евсюков, Жамсо Ошоров, Иван Ушаков, Николай Кузнецов гэгшэд айха хүрдэһы мэдэнгүй дайн байлдаанда оролсодог хэмди. Тиихэдээл фашистнуудые ехэтэ айлгадаг байһамнай мэдээжэ юм.

Баруун фронтын 5-дахи армиин бүридэлдэ үтэнхэн манай дивизиин сэрэгшэд бусадһаа түрүүлэн дайн байлдаанда орожо, оройнгоо томо городууд,

Павел Федотов, Александр Козулин, Жанчип Ухеев, Хандажаб Очиров болон бусад олон тоото орден, медальнуудта хүртэһэн гэшэ.

Белорусси сүлөөлэлсэһэн манай дивизи Улаан Тугай, мүн Литвае сүлөөлэлсэһэнэйгөө түлөө Суворовой хоёрдохи шатын орденуудаар шагнагдаа бэлэй.

1945 оной апрелиин 16-най үдэр манай дивизи дайн байлдаанда хабаадаһаа болиһон байгаа. Ушарын хэлэхэдэ, Зүүн зүгтэ эхилхэ дайнда бэлдэхэл урдгамнай байһан юм. Тиин Дальневосточно 1-дэхи фронтын бүридэлдэ оролсожо, 1945 оной августын 9-һөө сентябриин 2 болотор милитарис Японой сэрэгшэдые һамна сохилсоһон байһабди. Богонёор хэлэхэдэ, сууда гараһан манай дивизиин гаталхан харгы сам иимэл даа.

**Анатолий КУРДЮКОВ,**  
277-дохи дивизиин ветерануудай советэй түрүүлэгшэ.

**ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 277-дохи дивизиин ветеранууд.**  
(Редакциин архивһаа).

## ХОЙТО ҮЕМНАЙ СЭГНЭХЭ ЁНОТОЙ



**Бидэнэй,** Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ветерануудай үбгэрөөшье һаамнай, дайсантай тэмсэһэн үйлэ хэрэгүүд мүнөөшье элсэр һанагдадаг. Омскын Улаан Тугта сэрэгэй М.В.Фрунзын нэрэмжэтэ училищи дүүргэһэн 22-той лейтенант Омскын, Сибириин 364-дэхи стрелково дивизиин бүридэлдэ орожо, 1942 оной октябрь соо Баруун хойто фронт эльгээгдээ хэм.

Забайкалиин хасагай хүбүүнби. Эсэгэмни, Ганжуров Радна Дамбаевич дэлхэйн нэгдэхэ дайнда Баруун урда фронто дайлагдаһан, Георгиин III шатын орденой, дайшалхы 3 медалиин кавалер, ахалагша урядник байһан юм. Октябриин революциин, граждан дайнай үедэ Совет засагай тала барья. Ажалша бэрхэ, эрэлхэг зүрхэтэй, сэхэ сэбэр ябахые өөрынгөө жэшээгээр залуу сэрэгшэдые хургадаг хэн.

Дайнай түрүүшын жэлүүдтэ болоһон олон хүндэ тулалдаануудта хабаадаһан бээб. Ехэ бууцуудые тодхожо, инженернэ бүхэлэлтэ хэһэн Ярцево нуурин абахын түлөө тулалдаае мүнөөшье эли һанадагби.

Добтолго, бомбын тэһэрэлгэ, эшхэрээн соогуур бүхэсөө шахуу саһа махан, урагшаа гүйлдэнбди. Дайсанай траншейһээ арбаад метрэй газарта хэбтэхэ баатай болодоо. Толгойгоо үргэхын аргагүйгөөр дайсан буудана. Удаан хорожо хэбтээ һаа, эндээл «үлэһгөө үлэжэ болохош».

Бүхы хоро шараяа дайсаңда гаргахаяа, үшөө нэгэ хэһэг газараа буялажа абахаяа түргэн добтолгодо бодохо хэрэгтэй.

Батальной командир Евдокименко түрүүлэн бодобо. Командираа дэмжэн, бишье түргэн өөрынгөө миномётно рото бодхообоб.

Сибириинхид, Эхэ оройнгоо түлөө урагшаа! Ураа! - гэдэн хашхаралдаһаар, миши хойноһоо украинец Жук, сибиряк Лопатин, самбист-боксер Аксёнов болон бултал урагшаа шармайдан, дайсанай траншей руу хүрэн орожо, тэдэниие нэрбэнбди. Манайхиншье олон унаа даа. Сибириинхидэй абари ямар бэ гэжэ энэл тулалдаанда үшөө дахин мэдээ хэм.

Бидэ хэды залуушье һаа, манһаа Эхэ оройнмай хуби заяан дулдыдана гэжэ мэдэжэ ябаабди. Тиимээрэ дайнай дүлэн соогуур илалта шэрэлсэбди. Тэдэнэй баатаршалга тухай амиды ябагшадийн бэшэхэ, һанаха ёһотойбди.

Ротынни старшина Пётр Кондратьевич Жук тухай хөөрэхэ хүсэлтэйб. Хэжомынь тагнуулай взводой командир болоһон юм. Урдань районой милициин начальник, капитан зэргэтэй байһан, намһаа 5 наһа аха хэн. Маряха, буудаха, граната шэдэхэдэ бэрхэ, тон зордгтой хэн. Тэрэнэй габьяануудын бэшэбэл зузаан ном болохо байха.

1942 оной хабар... Дайсанай дот үгы хэхэ зорилготой Жугай могой шэнги шадамараар мүлхижэ ябахыень немецүүд хараад, забда залигүй буудажа оробо. Бидэ тэрэниие утаагаар халхалжа туһалнабди. Жук додто ошоһон траншей хүрөөд хэдэн граната шэдэжэрхиб. Тэрэ траншей руугаа хүржэ буугаад додто ороод, 3 немецые буудажа алаад, хоёрыень хормолгондо (плецэдэ) абаа хэн. Дотой буудахаяа болиходо удангүй сибириинхид тэрэ үндэрые эзлээ һааб даа.

1945 оной май нарада стрелково дивизиин тагнуулай командир подполковник зэргэтэй ябахадана намда, Хягта руу бэшгэ бэшээ хэн. Тэрэ үедэ хилын харуудта алба хэжэ байгаа. Удаань минии харюу абаад, бэшээгүйдэнь зэбүүрхэгшэб.

Тэрэ сэрэгэй частьда Буряад-Монголһоо гансахан хүбүүн ябаашы һаа, ород, украин, беларус, казах, мордвин гэхэшэлэн Совет оройнгоо олон түлөөлэгшэдтэй тэрэ хүшэр хүндэ сагта нүхэсэһэндөө баяртай ябагшаб.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дүүрэнээр 53 жэл үнгэршэбэ. Гэхэтэй хамта мүнөөнэй Ельцинэй Правительствын ветерануудые ядаралта байдалда асарһыень голхорон харанабди. «Ветеран тухай» абтаһан Хуули бэсүүлэгдэнэгүй. Хотын транспортда миингээр хуухаһаа бэшэ хүнгэлэлтэ хэрэглэнэгүйбди гэхэдэ болохо. Пенсимнай эмээшые диилэхээ болижо байна. Мүнөө болотор гэр абаашыегүй дайнай болон ара талада хүдэлхэн ветеранууд бии заңдаа.

Зэбсэгтэ хүсэнуудшые хүшэр байдалда оронхой. Залуу мэргэжэлтэ офицернууд сэрэгһээ холодохо ушартай болоно.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын хүшэр хүндэ байдалые дабажа, амгалан ажалай соло бадаруулан ветерануудамартаха ёһогүйбди. Ямараар Илалта туйлагдаа бэ гэжэ хойто үемнай сэглэхэ ёһотой.

**Буда ГАНЖУРОВ,**  
Дайнай болон ажалай ветеран.

# ЭЛҮҮР ЭНХЭ, ХОДОДОО БИДЭНЭРТЭЭ ЯБЫТ!

Буряад ороноймнай мэдээжэ, суута спортсменүүдэй, физкультурын хүдэлмэрилэгшэдэй дунда Баргажан Удо үдээн талаан бэлигтэй хүбүүд, басагад олон Тэдэнэй дунда дэлхэйн, Европын, Советскэ Союзай, Россин чемпионуд, спортын габьяата, уласоорондын мастер, Советскэ Союзай мастернууд, Россин болон Буряад Республикын физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэдые, тренернүүдые нэрлэхэ шухала. Мүнөө бидэнэр тэдэнэй нэгэн болохо, 400, 800, 1500 метрэй зайда урилдахадаа, Буряад Республикын хэдэн даа чемпион болоһон, Советскэ Союзай физическэ культурын отличник, Россин Федерациин болон Буряад Республикын физкультурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ Владимир Кондаков тухай уншагшадтаа хөөрөө.



Тарбагатай болон бусад тосхонуудта хүнгэн атледүүдэй урилдаан таһалгарагүй үнгэргэгдэдэг болоһые тэмдэглэе.

Владимир Петрович Республикын физическэ культура болон спортын комитедэй түрүүлэгшэ боложо ерэнээр, республика дотороо физкультура болон спорт хүгжөөхын түлөө ехэ оролдолго, эдэбхи үүсхэл гаргаһан гэшэ. Тиихэдэ бүхы хэмжээ ябуулгануудые эмхидхэхэ, үнгэргэхэдөө, ахамад судья боложо, али аймагай, тосхон нууринуудай командануудай эрхимлэнэн тухай тодоруулжа гаргадаг байгаа ха юм. Тиин Зэдын, Кабанскын, Загарайн, Захааминай, Мухар-Шэбэрэй, Баргажанай болон бусад аймагуудта хүдөөгэй спортсменүүдэй наадануудай үнгэргэгдэжэ эхилһые хэн мартаха нэм. Тиихэдэ аймагуудай спортын баазанууд найжаруулагдадаг, зохид аад, соморхон стадион-талмайнууд баригдадаг, заһабарилагдадагыһе байһан гэшэ. Эдэ бүгэдэһөө уламжалан, спортын наадануудта зоолоороо хабаададаг болохоһоо эхилээд, эрхим хүбүүд, басагадаа тодоруулдаг нэн.

Эдэ бүхы хэмжээ ябуулганууд Владимир Петровичой үдэр бүриин анхарал оролдолго доро эмхидхэгдэдэг, үнгэргэгдэдэг байһые онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Республика дотор физическэ

культура болон спорт хүгжөөхэ хэрэгтэ хубитаяа ехээр оруулһанайнгаа түлөө нүхэр Кондаков «Россин Федерациин Физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэнэн юм.

Үндэр наһатай болоһон В.П.Кондаков амаралтада гараашье наа, гэртээ нууха дурагүй, мүнөө Улаан-Үдэ хотын хүүгэдэй спортын 2-дохи хургуулида хүдэлнэ. Тиигэжэ ябахандаа, хүбүүд, басагадые өөрынгөө баяндүй дүршэлдэ хургажа, хүмүүжүүлжэ ябаналдаа. Мүнөө тус хургуулида Россин Федерациин спортын мастернууд, бэлэдхэл һайтай мастера кандидатнууд урган гаража эхилээ.

Хүндэтэ манай Владимир Петрович, түрэнэн үдэрөөртнай доро дохин амаршалаад, олон жэлдэ элүүр энхэ ябахыетнай үнэн зүрхэнһөө хүсэнэбди.

**В. БАЛДАЕВ,**  
Бүхэсоюзна категориин судья,  
Россин Федерациин физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

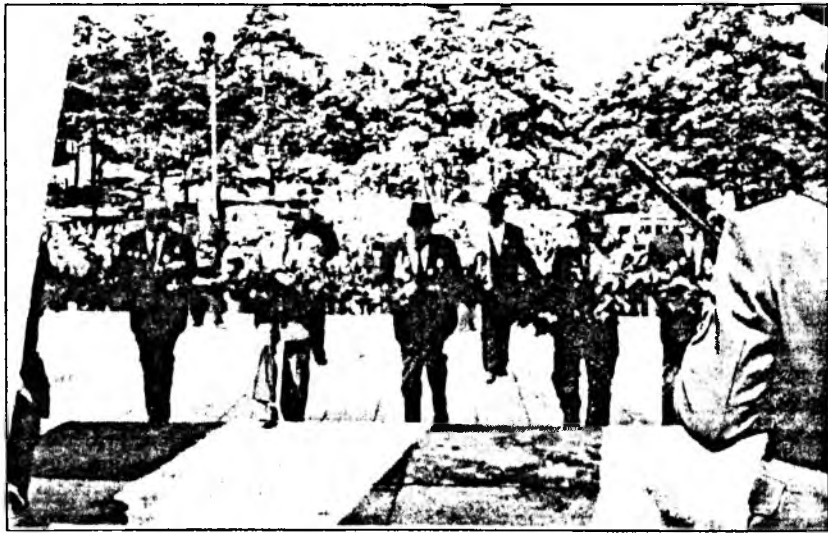
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В.П.КОНДАКОВ.

Үнэр баян айлай, аяар 11 хувибүүдэй дунда Володя болоон хүбүүд, дүрбэн басагаддай аха захань болоно. Мүнөөдэр Владимир Петрович элбхэр 65 наһанайнгаа наһандэрые үетэн нүхэдтээ, эр бүлэтээ тэмдэглэнэ. Улаан-Үдэ хотодо дунда хургуули дүүргэнэйнгээ даа Совет Армида уялгата алба хэхээ мордоо бэлэй. Гэндэ байхадаа, хэлхээ холбоной училищида орожо, офицер зиндаатай болоод, Китадай Арадай Республикада алба хэнэн юм. Сэрэгэйнгээ алба дүүргэхэдээ, Совет-Хитадай Хани барисанай медальтай Улаан-Үдэ хотоёо бусажа ерээ. Тэрэ гэхэхээ хойшо, мүнөөдэр хүрэтэр өөрынгөө хуби заяа спорттой холбоһон байха юм. Владимир Петрович «Урожай», «Динамо», «Спартак» бүлгэмүүдтэ хүдэлһэн байна. Илангаяа «Спартак» бүлгэмэй соведэй түрүүлэгшээр 24

жэлэй туршада таһалгарагүй хүдэлхэдөө, бэлиг шадабаритай хэды олон спортсменүүдые хүмүүжүүлжэ гаргаа гэшэб!?

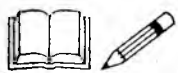
Буряад Республикын «Спартак» бүлгэмэй эмхидхэнэн бэеын элүүр энхын спартакиадануудта олон зоние хабадуулжа, эрхим үрэ дүн харуулһанайнгаа түлөө В.П. Кондаков «Спартак» бүлгэмэй түбэй соведэй медальяр шагнагдаа нэн. Энээнһээ гадна «СССР-эй профсоюзнуудай эдэбхитэй хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн ВЦСПС-эй дээдэ гарай шагналда хүртэнэн юм. Тиихэдэ «В.И.Ленинэй түрэнһөөр 100 жэлэй ойн хүндэлэлдэ», «Ажалдаа шалгарһанай түлөө» гэнэн медальнууд, «СССР-эй физическэ культурын отличник» болон бусад олон тоото хайра шагналнууд Владимир Петровичой хэнэн, бүтээнэн ажалын дүн боложо үгэнэ.

1971 ондо Буряад Республикын спортсменүүдэй дунда хүнгэн атледүүдэй Бүхэсоюзна эстафетэ эмхидхэжэ гараа бэлэй. Харин удаахи жэлдэнь Улаан-Үдэ - Тарбагатай - Улаан-Үдэ гэнэн 100 километрэй урилдаан заншалта боложо эхилээһэн. Мүн энэ жэлэй хабар «Спартак» - «Мяха-консервын комбинат» гэнэн урилдаан түрүүшынхидэ үнгэргэгдэжэ, хэды олон хүбүүд, басагадые хабадуулаа бэлэй. Тиихэдэ Владимир Петровичой гэр бүлээ, аха дүүнэрээ энэ урилдаанда хабадуулдаг, мүн өөрөө урилдадаг байһые хэн мартаха даа. Удаахи жэлнүүдтэнь Баунтын районой алта малтадаг Маловскһаа Багдарин хүрэтэр хүнгэн атледүүдэй дунда эмхидхэнэн урилдаан мүнөөшье үнгэргэгдэдэг. Мүн Загарай, Шэнэ-Бэрэн, Гусиноозёрск, Улаан-Үдэ, Северобайкальск, Селенгинск,



**АГУУЕХЭ ИЛАЛТА ШЭРЭЭЛ СЭНЭН ВЕТЕРАНУУДТА АЛДАР СОЛО!**

Багшын булан



Эрхэтэ Раднаевич РАДНАЕВ 1930 ондо Баргажанай аймагай Баян-Гол тосхондо түрэнхэн намтартай. Баян-Голой дунда хургуули дүүргээд, Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ дээдэ хургуулиин буряад хэлэ бэшэгэй таһар дүүргээ. 1952-1953 онуудта Ивалгын аймагай Оронгын дунда хургуулиин буряад хэлэ

бэшэгэй багша, завуч байһан юм. 1954-1955 онуудта Ивалгын дунда хургуулиин буряад хэлэ бэшэгэй багшаар, завучаар хүдэлөө. 1955-1962 онуудта Буряадай эрдэм шэнжэлэлгын институтай научна хүдэлмэрилэгшэ байгаа. 1958 онһоо хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат. 1962 онһоо Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ багшын дээдэ хургуулида хүдэлэнэ. 1965

ондо - доцент, 1980 ондо - педагогикын эрдэмэй доктор, буряад хэлэ бэшэгэй кафедрэе эрхилэгшэ. 1992 онһоо 1996 он болотор буряад хэлэ бэшэгэй факультэдэй декан. 1983 онһоо Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша. 1993 онһоо Россиян Эрдэм нуралсалай академиин гэшүүн-корреспондент, профессор.

Эрхэтэ Раднаевич Раднаев арбан монографий, хургуулиин хоёр ном, нэгэ словарь (орфографическа), эрдэмэй-методическа 6 пособи (оюутада, багшанарта) бэшээ.



ЗУГАА НААДАТАЙ ЗУНАЙ НАЙНДЭР

Зунай эхин нарын наратай дулаан үдэр Түнхэн нютагаархидай заншалта Сурхарбаан үнгэргэгдөө. Гурбадахин жэлээ үнгэргэгдэжэ байһан найндэр энэ удаа хэзээ хэзээнэйхибээ олон зониие суглуулһан байна. Түнхэн нютагаархидай «Саяан» эблэлэй вице-президент В.М.Сыдеев энэ найндэр нээжэ, хонирхолтой үнэн сэхэ найр наада үнгэргэхье юрөөжэ; мурьсөөнэй утаһа судьянуудта даалгаа бэлэй.

Нэн түрүүн волейболон талмай дээрэ шанга тулалдаанууд эхилшэбэ. Мурьсөөнэй дүнгүүдээр түгэсхэлэй нааданда ОМОН-ой ба Хуурай-хубагай команданууд уулзажа, урматай гоё наада харуулжа, хуурай-хубагай хэдхэн очкоогоор нүгөөдүүлээ илаа.

Эхэнэрнүүдэй дунда Жэмһэгэй волейболистканууд бусад команданууднаа үлүү булоу байжа, хоёрдохин жэлээ удаа дараалан түрүү хуури эзэлбэд.

Мүн энэ үедэ багашууд шатараар ба элдэб конкур болон мурьсөөнүүдэтэ хабаадажа, урмашуулгын бэлэг шанда, саахар чихэртэ хүртэжэ баярлабад.

Бусад нютагуудай найндэрнүүдэтэ орходоо түнхэнэйхид футбол наадаараа онсо илгардаг гүб даа. Энэшые удаа нааданай талмай дээрэ эршэтэй халуун уулзалганууд эхилжэ, олон зоной тухайлаар ОМОН-ой ба Жэмһэгэй команданууд түрүүшын хуури булаадаха баатар байгаа. «Сагаалганай» шанда хүртэхын тула мурьсөөндэ яаха аргагүй шүүгдэһэн ОМОН-ой команда энэ удаа «үһөөгөө» дүүрэнээр абаа гэхээр. «Годли» фирмын команда хүндэтэй гурбадахин хуури эзэлһэн байна.

Найндэрэй шэмэглэл- бүхэ барилдаан түгэсхэлдэнь үнгэргэгдэбэ, шэнгүүр бүхэнэй чемпионууд гэбэл: Ю.Партихеев, Э.Базаров, Ю.Майдарханов, М.Илохинов гэгшэд болоно. Харин спортын мастернууд Ю.Майдарханов, М.Илохинов хоёр мурьсөөнэй «Абарга бүхын» нэрэ хүндэ булаадахад, түрүүшынхын нүгөөдээс бүдэрүүлжэ шадаа.

Мүн тнхэдэ аргамжа татагаар суглуулагдамал команда Түнхэнэй хубуудһээ бүридэһэн ОМОН-ой суглуулагдамал командые шүүжэ, сугларашадай алыга ташалганда хүртөө.

Лопсон ПЕРГЕНОВ.

БУРЯАД ЛИТЕРАТУРНА АМАН ХЭЛЭН ТУХАЙ НАНАМЖАНУУД

Буряад литературна хэлэнэй тогтооло, хүгжэлтэ өөрын баян, үргэн түүхэтэй юм. Мүнөө үедэ түрэхин литературна хэлэмнэй 1936 ондо хори нютаг хэлые үндэһэн болгожо, зүб харгыдаа гаража, ехэхэн амжалта туйлаа. Тэрэ саһаа хойшо түрэхин хэлэндэмнэй хубилаалтанууд болоо. Тэрэнэй фонетикэ, грамматика болон лексикэ үргэнөөр, гүнзэггөөр шэнжэлэгдээ. Илангаяа профессор Г.Д.Санжеев, профессор Т.А.Бертагаев, доцент Д.А.Алексеев, К.М.Черемисов болон мүнөө үеин лингвистүүдэй хүдэлмэринүүд түрэхин хэлэнэймнэй саашадаа түбхинэн хүгжэлтэдэ аргагүй ехэ аша туһа хүргөө, теоретическэ болон практическа талаһаа эдэ эрдэмтэд сэнтэй хүдэлмэринүүдые бэшээ.

Юундэб гэхэдэ, нэн түрүүн хургуулида (эхин ба дунда) аман хэлэндэ (орфоэпидэ) хургалгын үндэһэ хуури табигдана ха юм. Энээнһээ гадна литературна аман хэлэндэмнэй нютаг хэлэ-нүүдэймнэй хэмжээшгүй баялиг хүсэд ашаглагданагүй, абтагданагүй гэхэдэ болохо. Бүхы нютаг хэлэнүүд соомнай литературна аман хэлэндэ абтамаар орохо шадалтай үгэнүүдэй грамматическа формонууд олон гээшэ.

Орфоэпий гэжэ эрдэм аман хэлэнэй асуудалнуудые шэнжэлдэг, дүримүүдые шэнжэлдэг. Аман хэлэндэмнэй нимэ юмэнүүд ородог: аялгануудай, хашалгануудай, үгэнүүдэй грамматическа формонуудай (дүрсэнүүдэй), хари хэлэнһээ (ород хэлэнһээ) абтаһан үгэнүүдэй үгүүлэлгэ. Аман хэлэндэмнэй энээнһээ гадна дикци, интонаци, хэлэлгын мелодико, мимикэ, сохиато үгэнүүд (иангаяа дүрсэнүүдэнь), холбоо үгэнүүд, эхэнхидээ простой мэдүүлэнүүд оролсодог.

Орфоэпий гэжэ эрдэм аман хэлэнэй эдэ зүйлнүүдые буатынь үздэггүй. Энэ эрдэм аялгануудай, хашалгануудай, үгэнүүдэй грамматическа формонуудай (дүрсэнүүдэй), үндэһэн ба абтаһан) үгүүлэлгэ шэнжэлжэ, дүримүүдые шэнжэлдэг. Үгүүлэлгын дүримүүд хэлэнэй фонетикэ, фонетическэ системэ дээрэ үндэһэлдэг. Тнмһээ үгүүлэлгэдэ шухала үндэһэнийн хэлэнэй фонетикэ, бүхыдөө фонетическэ системэ болодог.

Буряад литературна аман хэлэнэй үгүүлэлгын тогтоолог 1936 онһоо эхитэй. Тэрэ үедэ литературна хэлэнэймнэй үндэһэ хуури боложо, хори нютаг хэлэн абтаһан юм. Хори нютаг хэлэн гээшэ буряад хэлэнэй бусад нютаг хэлэнүүдтэ орходоо эгээл баян, буряад хэлэнэйнгээ онсо илгаануудые алдангүй бэс дээрээ даажа ябаһан, олон зон энэ нютаг хэлэн дээрэ хэлэдэг гээшэ.

Буряад Республикын тогтомсоор, литературна хэлэнэйнгээ үндэһэ хуури болгожо, хуушан монгол хэлые абтаһан байнабди. Энэ хэлэн дээрэ хубисхалай урда олон янзын зохоолнууд бэшэгдэһэн юм. Тус хэлэн буряад хэлэнэй илангаяа аман хэлэндэ хуушан дээрһээ таарадаггүй байгаа, тус хэлэн дээрэ бидэ хэлэдэггүй, ганса бэшэдэг, уншадаг, оршуулдаг байгаабди. Энэ хэлэнэй абяануудынь, үгэнүүдэй

дүрсэнүүдынь буряад аман хэлэндэ таарадаггүй байһан юм. Жэлээхэдэ, буряад хэлэндэ үгы абяанууд: дж, дз, ч, ц, к байһан, үгэнүүдэйн дүрсэнүүд тад ондоо байгаа. Жэлээхэдэ: улагаан (улаан), чилагуун (шулуун), джигасуу (загаһан) г.м. Профессор Г.Д.Санжеев энэ хэлэн тушаа иигэжэ бэшэнэ: «хуушан монгол хэлэн олон зуун жэлүүд соо бүхы монголшуудай хэлэндэ адирхуу үгүүлгэ тогтоожо шадаагүй; нэгэ адирхуугаар бэшэгдэдэгшые наа, энэ хэлэ ямар нэгэн хэлэн дээрэ зохогдоһон байгаа». (Г.Д.Санжеев. Сравнительная грамматика монгольских языков, т.1, М., «Наука», 1952, стр.65).

Иимэ ушарһаа мүнөөшье болотор буряадууд тэдэнэй тоодо хургуулиин хурагшад байра байдаада, гэртэ нютаг хэлэн дээрэ яриасадаг, абяануудаа, үгэнүүдэйнгээ дүрсэнүүдые нютаг хэлэн дээрэ үгүүлнэ. Буряад литературна хэлэнэй орфоэпийн асуудалнуудые эрдэмтэл үнинэй шэнжэлһэн түүхэтэй. Нэн түрүүн тус хэлэнэй орфоэпийн асуудалнуудые профессор Т.А.Бертагаев шэнжэлжэ эхилһэн юм. Энэ асуудалаар тэрэнэй зуу гаран хуулаһан дээрэ 1947 ондо бэшэһэн гар бэшэг бии. (Т.А.Бертагаев. Орфоэпий бурятского языка, сценическое произношение, отношение его к орфографии, звучание слов, разговорная речь и ее отношение к другим жанрам. Рукопись, рукописный отдел БИОН БНЦ БФ СО АН РФ). Тус хүдэлмэри соогоо эрдэмтэ нимэ асуудалнуудые шэнжэлэ: 1. Хэлэнэй жанриууд тухай. 2. Буряад-монгол хэлэнэй нютаг хэлэнүүдэй фонетическэ, морфологическа онсо илгаанууд. 3. Хөөрэдөөнэй, ярянай хэлэн, тэрэнэй үгүүлгэ ямар байха ёһотойб? 4. Үгүүлэлгын нормонууд. 5. Орфографи, орфоэпийн хоорондохин харилсаанууд.

Энэ хүдэлмэри соо орфоэпийн нэгэ зарим дүримүүд үгтэнхэй, заримайнш мүнөө үедэ литературна аман хэлэндэмнэй абтамаар бэшэ, таарахагүйшые байха. Гадна орфоэпийн дүримүүдэй нэгэ зарим принципүүдые зүб нэрлээ.

Мүнөө үе болотор профессор Т.А.Бертагаевай тэрэ сагта бэшэһэн хүдэлмэринь удаа шанараа алдаагүй гэхэдэ болохо. 1963 ондо артист Ч.Н.Генипов «Уран үгэ тухай» (Улаан-Үдэ, 1968) брошюра хэблээ. Энэ хүдэлмэри Буряад драматическа театрай артистнарта пособи болгожо;

сценическэ үгүүлэлгын дүримүүдые (дикци, орфоэпий, уншалга, зүб үгүүлэлгэ г.м.) нэрлэжэ үгөө.

1963 ондо Д.Д.Амоголонов орфоэпийн асуудалнуудта зориулан статья хэблээ. (Д.Д.Амоголонов. Произносительные нормы бурятского языка, Сборник «О связи родного языка и литературы с жизнью», Улаан-Үдэ, 1963, стр.3-21). Энэ статья соо орфоэпийн нимэ асуудалнууд шэнжэлэгдээ: 1. Литературна буряад хэлэнэй орфоэпийн ба орфоэпийн асуудалнууд, тэдэнэй хоорондохин харилсаан. 2. Буряад хэлэнэй фонетическэ онсо илгаанууд (аялганай таарадал, ассимиляци, нэлгэлгэ, зэргэлэлгэ, үе г.м.). 3. Орфоэпийн нэгэ зарим дүримүүд.

Статья соо нэгэ хэдэ орфоэпийн дүримүүд бии. Жэлээхэдэ, ы абяанай орондо диктогннуудые үгүүлжэ гэхэн дүримые дэмжэмээр (харгы-харгүй).

Эрдэмтэ А.Д.Шагдаров өөрынгөө олон хүдэлмэринүүд соогоо мүн баһа орфоэпийн асуудалнуудые, тэрэнэй дүримүүдые нэрлэһэн байдаг. Энэ эрдэмтын нанамжаар, буряад орфоэпийн дүримүүд иматгал бэшэгэй дүрим ба хори нютаг хэлэн дээрэ үндэһэлэгдэх ёһотой. Буряад орфоэпидэ, эрдэмтын наналаар, хоёр стильүүд бии: хүсэд ба хүсэд бэшэ.

Би багша, профессор Т.А.Бертагаевай лабарнар орфоэпийн асуудалнуудые шэнжэлэһэн байнаб. Минийн бэшэһэн ном бии. (Э.Раднаев. Бурятское литературное произношение, БГПИ, Иркутск, 1987).

Ном соо нимэ асуудалнууд шэнжэлэгдээ:

- 1. Орфоэпий тухай ойлгосо. 2. Орфоэпийн удха шанар. 3. Орфоэпийн стильүүд. 4. Орфоэпийн хүгжэлтэ. 5. Орфоэпийн асуудалаар эрдэмтэдэй хүдэлмэринүүд. 6. Орфоэпийн хүдэлмэринүүдые зохохо принципүүд. 7. Буряад хэлэнэй фонетическэ системэ тухай. 8. Аялгануудые (түргэн, удаан, дифтонг) үгүүлжэ дүримүүд. 9. Хашалгануудые үгүүлжэ дүримүүд. 10. Үгэнүүдэй грамматическа формонуудые үгүүлжэ дүримүүд (үндэһэн ба ород хэлэнһээ абтаһан үгэнүүд).

Энэ хүдэлмэриэс би залуушуулай, хурагшадай, оюутадай, наһатай зоной болон нютаг хэлэнэй материал дээрэ үндэһэлжэ бэшэһэн байнаб.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Ахмад редактор А. Л. АНГАРХАЕВ. РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: Б.М.Ж.БАЛДАНОВ (ахмад редакторай орлогшо), Г.Х.ДАШЕЕВА (ахмад редакторай орлогшо), Б.В.ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ (харюусалгата секретарь), А.Г.ЛУБСАНОВ (Буряад Республикын Правительство), Д.Д.СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагшад: Н.Д.НАМСАРАЕВ, Т.В.САМБЯЛОВА, Д.Ш.ХУБИТУЕВ, А.Д.ТАПХАЕВ; В.И.ПИНТАЕВ (хэблэлэй директор). Редакциин телефонууд: ахмад редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54, ахмад редакторай орлогшонорой - 21-68-08, 21-64-36, харюусалгата секретариин - 21-50-52, секретариин - 21-50-52, таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86 (даагшань), 21-34-05, 21-55-97, соёлой, түүхын болон залуушуулай - 21-54-93 (даагшань), 21-57-63, 21-69-58, 21-60-21, мэдээлэй болон рекламн - 21-62-62, 21-67-81, хэблэлэй - 21-33-61, оператор-корректорнүүдэй - 21-61-35, фотокорреспондентнүүдэй - 21-33-61, компьютерна түбэй - 21-66-76. "Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 21-49-94, бухгалтери - 21-23-67, вахта - 21-60-91. Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ, Калайдаршвиллин үйлэс, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци. Газетэ хэблэлэй хууданан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 3.900 (хамта 25.900). Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00. "Республиканска типография" гэхэн АО-до газетэ хэблэгдэ. Директорийн телефон: 21-40-45. Б-0079-дхи номертойгоор бүрицхэлдэ абтанхай. Заказ № 8369. Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрэнүүдэй бэшэглэе хазгайруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин нанамжа авторайхитай адли бэшэ байжа магад.